

RANDOM DATA

**Over het empirisch onderdeel
van de empirisch-theoretische sociologie**

H.B.G. Ganzeboom

RONDON DATA

**Over het empirisch onderdeel
van de empirisch-theoretische sociologie**

Rede, uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van gewoon hoogleraar sociologie,
in het bijzonder de toepassing van informatica
in wetenschap en samenleving
op donderdag 16 december 1993

door

Harry B.G. Ganzeboom

Druk: december 1993

Reproductie-afdeling Faculteit Sociale Wetenschappen

Uitgave ISOR Universiteit Utrecht

Postbus 80.140, 3508 TC Utrecht

Alle rechten voorbehouden

De sociologie is een empirische wetenschap. Dat houdt in dat zij voor haar vooruitgang afhankelijk is van bevindingen en conclusies die voortkomen uit onderzoek van de sociale werkelijkheid. Bij de taakomschrijving van de leerstoel die ik aan de Universiteit Utrecht ben gaan bekleden, vormt het verzamelen, bewerken, archiveren en beschikbaar maken van empirische gegevens één van de onderdelen. Het is onder de taken die mij zijn toebedacht een van de mooiste en datgene wat me het meest na aan het hart ligt. Ik wil U daarom vanmiddag wat vertellen over mijn opvattingen over de gang van zaken rondom data^[1] in de Nederlandse sociologie. Vanmiddag dus niet een proeve van een sociologische probleemstelling, theorieformulering of nieuwe empirische inzichten. Ik wil slechts een programmatische beschouwing ten beste geven, met normatieve opvattingen en argumenten over wat er goed en verkeerd is aan onze omgang met data, uitzicht op hoe het beter zou kunnen en enige voornemens op tafel leggen die zouden kunnen voeren tot die verbetering.

HUIDIGE SITUATIE

Laat ik te beginnen de situatie te schetsen zoals we die in het Nederlandse sociologisch onderzoek, in het bijzonder dicht bij huis, op dit moment aantreffen. Een wetenschappelijk onderzoek aan de Nederlandse universiteiten, althans binnen de sociologische discipline, is op dit moment vaak een eenpersoonsonderneming, die in nog steeds toenemende mate wordt bedreven binnen het kader van een dissertatieproject. Ook indien er sprake is van een project dat de omvang van een gangbaar dissertatie-onderzoek overstijgt, ziet men vaak dat dissertaties worden

[1] Deze rede werd aangekondigd onder de titel "Daarom Data!". Bij nadere uitwerking leek me "Rondom Data" toepasselijker.

gegeneerd door de probleemstelling van het grotere project in stukjes te zagen en te verzelfstandigen tot hanteerbare modulen. Wetenschappelijk medewerkers worden in hun functie van promotoren en co-promotoren managers van hun eigen of andermans onderzoekswerkplaats, waarin -- als alles goed gaat -- een reeks van proefschriften en daarmee verbonden artikelen in wetenschappelijke tijdschriften geproduceerd wordt.

Het verloop van zo'n eenpersoons-onderzoeksproject wordt sterk gedictieerd door tijdsrestricties. Het gaat om een in de praktijk tamelijk korte periode van vier jaar, waarvan de eerste twee jaar worden bestreken door post-doctoraal cursorisch onderwijs, het formuleren van een adequate probleemstelling en het uitwerken van een theorie. Dan volgt de dataverzameling en dat is het punt waar het me nu om gaat. Is het al niet gemakkelijk om in de eerste twee jaar tot een oorspronkelijke probleemstelling te komen, in de dataverzamelingsfase worden vaak door de betrokken onderzoekers heroïsche inspanningen geleverd. Niet langer heeft men alleen te maken met een gevecht met de literatuur en de begeleiders, daar komt nu ook de weerstand van de sociale werkelijkheid zelf bij. Afspraken met talloze betrokkenen (sleutelpersonen, interviewers, codeurs, de financiële administratie, ondervraagden, de drukkerij, het onderzoeksbureau) moeten worden gemaakt en nagekomen. De druk wordt nog eens extra aangezet door het feit dat ook de tijd voor de afronding van de dissertatie al begint mee te tellen. Vanzelfsprekend zijn de financiële middelen evenmin ruim bemeten en men kan zich uit deze tijdsdruk derhalve niet vrijkopen.

Behalve de tijdsdruk is er een tweede restrictie die in hoge mate de inhoud van het project bepaalt. Dat is de regel dat het onderzoek een behoorlijke mate van oorspronkelijkheid moet hebben. In het universitaire onderzoek wordt oorspronkelijkheid bovenal gewaardeerd. Het gaat niet er niet om te herhalen wat anderen ook al hebben laten zien, men wordt pas geprezen wanneer er een rapport op

tafel ligt waarin iets nieuws te zien is en waaruit we iets kunnen leren dat we nog niet wisten. Die eis van oorspronkelijkheid is geen gemakkelijke en kan dat ook niet zijn wanneer je een beginnende onderzoeker bent. Immers, oorspronkelijkheid veronderstelt dat je het probleemgebied goed onder de knie hebt en dat duurt nu eenmaal een tijdje en misschien wel langer dan de projecttijd die je ter beschikking staat.

Een weldenkende onderzoeker en diens begeleiders doen al bij aanvang van het project een aantal tactische keuzen die het mogelijk maken om deze moeilijke situatie het hoofd te bieden. Een van de eerste keuzen is ertegen te waken dat het onderzoek uitdijt. Natuurlijk, zo zal iedere ervaren begeleider de promovendus voorhouden, graag zouden we nog veel meer vragen willen stellen, maar we moeten ze ook beantwoord kunnen krijgen. De goede onderzoeker weet zich te beperken in de vraagstelling en het probleem tot oplosbare proporties terug te brengen. Een keuze die met betrekking tot de dataverzameling dan al snel gemaakt wordt, is de omvang ervan te beperken. Een grote, nationale steekproef, een lange vragenlijst, een vragenlijst met meerdere onderdelen, of het verzamelen van gegevens uit meerdere bronnen, is daarom steeds af te raden. En wanneer het om een probleemstelling gaat waarin veranderingen centraal staan (en dat zijn vaak de meest interessante probleemstellingen), is het zaak om deze veranderingen op een korte termijn te zoeken. Zulke op korte termijn onderzoekbare situaties zijn bijvoorbeeld intrede in de arbeidsmarkt, verdeling van huishoudtaken na geboorte van een eerste kind, gevolgen van acuut ontslag en andere situaties waarbij je redelijkerwijs op de verandering en de consequenties ervan kunt wachten.

Als de dataverzamelingsfase van een onderzoek eenmaal tot een goed einde is gebracht, wordt het vaak toch nog dringen om het onderzoeksverslag op tijd af te

krijgen. Pakweg een jaar gaat heen voordat men het veldwerk beëindigt en de data ter beschikking heeft. Dan is het nog aanpoten om een en ander op papier te krijgen, maar vaak lukt het net, of met een paar maanden uitstel. Er verschijnt een fraai boekje met daarin opgenomen talloze tabellen ontleend aan de zelf verzamelde data. De promovendus en zijn/haar promotoren krijgen allerwegen lof toegezwaaid, vaak in het bijzonder voor het vele verzette werk bij het verzamelen van de eigen data. Juist dat heeft het namelijk mogelijk gemaakt om een originele invalshoek te kiezen en van een vernieuwende bijdrage te spreken.

Tot zover een wat verhullende sfeerimpressie van het doorsnee dissertatie-onderzoek. Natuurlijk komt het ook voor dat de veldwerkfase niet tot zo'n goed einde wordt gebracht: de termijnen worden vreselijk overschreden, de respons is rampzalig laag, of na het drukken van de vragenlijst blijkt een cruciale factor over het hoofd te zijn gezien. Dat komt allemaal voor, maar dat is deze middag nu even het probleem niet.

Wat ik echter niet moet verhullen is dat er in de laatste fase, tussen afsluiting van het veldwerk en oplevering van het onderzoeksverslag, toch nog vaak wat (intellectuele) slachtoffers vallen. Zo is het niet ongebruikelijk dat juist in deze eindfase de probleemstellingen van een onderzoek wat worden bijgesneden. Het blijkt dat men toch teveel hooi op de vork heeft genomen en alleen op onderdelen een bevredigend antwoord op de probleemstellingen kan formuleren. Verstandige onderzoekers en hun begeleiders weten dat ook in deze eindfase in de beperking het ware meesterwerk schuilt. Niet ongebruikelijk is het daarom in deze laatste fase te besluiten dat sommige delen van de probleemstellingen maar beter beantwoord kunnen worden in afzonderlijke artikelen, die los van het onderzoeksverslag zullen verschijnen. Wat betreft de verzamelde data is het dan ook meestal zo dat ze in het onderzoek niet uitputtend geanalyseerd worden en dat zij nog voor jaren een vruchtbare bodem

kunnen vormen voor een reeks van nog te schrijven artikelen.

De laatste stap die bij het onderzoek moet worden gedaan, is dat de verzamelde gegevens voor het nageslacht gearchiveerd worden. Ook hier komt het regelmatig voor dat de onderzoeker tekortschiet. Juist omdat de data nog niet uitputtend zijn geanalyseerd en er nog vele plannen voor te publiceren artikelen bestaan, is hier geen haast. De onderzoeker heeft immers het eerstgebruikersrecht op de door hem- of haarzelf verzamelde gegevens en zal daar niet van af willen zien voor al die artikelen gepubliceerd zijn. Maar ja, U voelt wel: van uitstel komt nog wel eens afstel en het is slechts een minderheid van gegevens die inderdaad het landelijk data-archief bereikt en het is niet zelden dat dat ver na afsluiting van het project gebeurt.

BEZWAREN TEGEN DE GANGBARE ONDERZOEKSPRAKTIJK

Ik meen dat de onderzoekspraktijk als hiervoor geschetst niet in elk opzicht goedgevestigd beoordeeld moet worden. Goed, we kunnen waardering hebben voor de inspanningen die de onderzoekers zich getroosten en de inventiviteit die zij bij hun dataverzameling tentoonspreiden. Maar mijn vraag is of de verzamelde gegevens en de omgang daarmee in het project nu ook werkelijk de beste basis vormen om tot een beantwoording van de probleemstellingen te komen en de sociologie een stukje vooruit te helpen. Ik meen dat er zo hier en daar nogal wat aan schort. Om te vertellen wat dat is, wil ik U vier bezwaren voorleggen.

GERINGE REIKWIJDTE

Allereerst wil ik als probleem naar voren brengen dat het onderzoek een geringe

reikwijdte heeft, doordat het onderzoeksdesign is toegebogen naar de beperkte mogelijkheden die de situatie aan de onderzoeker biedt. De probleemstellingen worden omwille van de omstandigheden ingeperkt tot onderdelen van de eigenlijke vraagstelling. De maatschappelijke verschijnselen die door het onderzoek beschreven en verklaard moeten worden, worden teruggebracht tot op korte termijn onderzoekbare aspecten. Beschrijvende vraagstellingen komen daarbij al heel gauw in het gedrang, omdat men nu eenmaal met weinig representatieve gegevens werkt. Zeldzaam is het universitaire onderzoeksrapport dat een gezaghebbende beschrijving van een bepaalde sociale situatie biedt. Universitaire onderzoekers richten zich liever op verklarende probleemstellingen.

Deze beperkte reikwijdte van de gangbare onderzoekspraktijk zou kunnen worden ondervangen wanneer de probleemstellingen van verschillende projecten binnen een onderzoekswerkplaats inderdaad als onderdelen op elkaar afgestemd zouden zijn. Dat is ook wel de bedoeling, maar de realisatie van dit voornemen is toch nog een ander verhaal. In de bestaande sociologische onderzoekswerkplaatsen gebeuren allerlei nuttige dingen, zoals dat men elkaar stimuleert en bij elkaar de kunst afkijkt. Werken aan een gezamenlijke probleemstelling gebeurt er maar zelden. De term 'onderzoekswerkplaats' is eigenlijk dan ook niet op zijn plaats, omdat de betreffende onderzoekers vaak nauwelijks met elkaar (samen)werken. De nu gangbare organisatie van de onderzoekspraktijk lijkt eigenlijk meer op een traditionele huisindustrie dan op een modern bedrijf. Ieder werkt er op min of meer dezelfde manier en onder dezelfde omstandigheden, maar wel aan het eigen product. Van een gezamenlijk product is nauwelijks sprake. Wanneer er al sprake is van gezamenlijkheid, dan wordt deze nog het eerst gevonden in een gemeenschappelijk theoretisch perspectief en niet in de systematiek van de probleemstellingen of de te verklaren verschijnselen.

De geringe systematiek van de probleemstellingen breng ik direct in verband met de drang naar originaliteit die het universitair onderzoek eigen is. Een belangrijke eis blijft dat men iets nieuws te beweren heeft en men komt daarom vaak met een nieuw probleem en nieuwe onderzoeksbevindingen. Te weinig hoort men dat nieuw onderzoek een oud probleem aanvat en beantwoordt, of althans of oude feiten een nieuw licht werpt.

Een van de punten waarop de zwakheid van de gebruikelijke onderzoekspraktijk in mijn ogen het sterkst naar voren komt is bij het onderzoek naar sociale veranderingen. Sociologen zijn er vaak beter in te beschrijven hoe een sociale situatie er op één bepaald moment voor staat dan om te beschrijven hoe dit gekomen is. Zoals ik al stelde, is empirisch onderzoek naar veranderingsprocessen meestal geconcentreerd op korte termijn veranderingen. Dat zijn dan doorgaans geen sociale veranderingen, maar gebeurtenissen in de individuele levensloop, of gevolgen van een bepaalde beleidsingreep. Maar als het erom gaat te bekijken hoe kenmerken van de Nederlandse bevolking op termijn van enige tientallen jaren veranderd zijn, of hoe levenslopen zich als geheel ontwikkelen, of wat de lange termijn invloed van beleidsmaatregelen is, worden de studies schaars en onder de dissertatieprojecten vinden we er al helemaal weinig. Ik vind waarschijnlijk gemakkelijk Uw instemming wanneer ik zeg dat dit gebrek aan belangstelling niet voortkomt uit de geringe relevantie van dit type problemen.

Behalve op de tijdsdruk en drang naar oorspronkelijkheid zou ik wat betreft het onderzoek van sociale veranderingen ook willen wijzen op gebrekkige data als een beperkende factor. Sociale veranderingen verlopen doorgaans niet met horten en stoten, maar kruipen voort in een langzaam, maar zeker tempo. Om dit tempo te kunnen bijhouden, heeft men derhalve niet voldoende aan één of twee dicht bijeen

liggende meetmomenten, maar zit er weinig anders op dan het proces gedurende een lengte van jaren te blijven volgen. Dat vergt ondernemingen die de tijdsspanne van een dissertatieproject en de arbeidskracht van één onderzoeker -- of het nu een beginnende onderzoeker is of niet -- te boven gaan. Het enige dat erop zit is herhaalde metingen te verrichten door periodiek een flinke steekproef uit de bevolking te benaderen en dat heel lang vol te houden. Dit type onderzoeksdesigns gaat de krachten van individuele onderzoekers te boven en kan alleen maar op institutioneel niveau worden aangevat.

INEFFICIËNTIE

Mijn tweede probleem met de gangbare onderzoekspraktijk is dat zij zo weinig efficiënt is. Dit kan men op twee manieren zien. Aan de ene kant is het zo dat er relatief vaak gegevens worden verzameld en dat daarbij de betreffende beginnende onderzoekers daarbij telkens opnieuw het wiel moeten uitvinden. Aan de andere kant ziet men dat de verzamelde gegevens vaak behoorlijk onderbenut blijven. Niet alleen blijft de benutting veelal tot de oorspronkelijke onderzoeker beperkt, ook die komt vaak maar ten dele toe aan het uitbaten van de gegevens. Anderen maken er geen gebruik van zolang de oorspronkelijke onderzoeker ermee bezig is.

Nu zijn gegevens niet alleen interessant als ze nieuw zijn. Vaak worden ze weer een stukje interessanter als ze ouder worden en de oorspronkelijke onderzoeker ze heeft afgestaan. Dan kun je er immers sociale veranderingen mee bestuderen. Maar aan deze reïncarnatie zullen de onder de huidige onderzoekspraktijk verzamelde data ook al niet gemakkelijk toekomen, omdat zij te vaak kleinschalig en weinig representatief van aard zijn.

Eén belangrijke factor die tot onderbenutting van gegevens bijdraagt, is gelegen bij de onderzoekers zelf. Een onderzoeker die zelf data heeft verzameld, is al gauw geneigd om dit als zijn werkkapitaal te beschouwen, waarvan hij zo lang mogelijk profijt wil trekken. Zolang men anderen van het gebruik van de betreffende gegevens kan uitsluiten en het alleenvertoningsrecht kan handhaven, meent men een beslissende voorsprong te hebben op andere onderzoekers. Opnieuw wil ik wijzen op het dysfunctionele van de norm tot originaliteit, althans tot verkeerd begrepen originaliteit. Door gegevens voor jezelf te houden, kun je blijven volhouden dat je een originele bijdrage aan de wetenschappelijke ontwikkeling levert. Niemand is immers in staat om je voor te zijn. Sterker nog, niemand is ook in staat om je na te doen. Het moge zonder verdere argumentatie duidelijk zijn dat een op zulke manier begrepen originaliteit voor wetenschappelijke ontwikkeling alleen maar schadelijk is. Een werkelijk originele bijdrage lever je pas, wanneer ieder je onmiddellijk kan navolgen en dat ook werkelijk doet. Originaliteit verkregen uit het alleenvertoningsrecht van onderzoeksgegevens behoort mijns inziens negatief gewaardeerd te worden.

Over de redelijkheid van dat alleenvertoningsrecht zal ik verderop nog wat opmerkingen maken. Op dit punt wil ik alleen constateren dat de gegroeide praktijk leidt tot te frequente dataverzameling en onderbenutting van de verzamelde data.

CONTROLEERBAARHEID

Mijn derde bezwaar tegen de gegroeide onderzoekspraktijk is dat de controleerbaarheid van het werk van de onderzoeker erdoor in het gedrang komt. Zoals U weet, is een van de veiligheidskleppen die in wetenschapsbeoefening is ingebouwd dat onderzoekers elkaar over en weer kunnen controleren. Een consequentie hiervan is bijvoorbeeld dat elke wetenschappelijk onderzoeker gehouden is het verslag zo op te schrijven dat de competente lezer in staat is de gevolgde stappen na te volgen en indien nodig ook zelf het onderzoeksresultaat kan reconstrueren. Het komt echter maar weinig voor dat de data-analyses door anderen volledig worden herberekend. In de huidige praktijk zou je daarvoor iemands data moeten opvragen en dat wordt als enigszins gênant ervaren. Het is niet duidelijk waarom. Het analyseren van data is niet gemakkelijk en de vaardigheid om het foutloos te doen is niet aan iedereen gegeven. Naar mijn mening zou herberekening door anderen in veel gevallen zeer op zijn plaats zijn.

De onderzoekspraktijk waarover ik spreek biedt in mijn ogen te weinig mogelijkheden tot controle. In de fase waarin de onderzoeker zijn eigen gegevens verzamelt en analyseert bestaat controleerbaarheid op geen andere manier dan dat de betrokken begeleiders toegang hebben tot voorlopige resultaten en soms ook tot de onderliggende gegevens zelf. Wanneer het om een dissertatie gaat, is er ook nog controle door de 'leescommissie'. Het moge echter vanzelf spreken dat de controleerbaarheid in de praktijk niet verder strekt dan inzicht in de resultaten en dat het tot heranalyse niet gemakkelijk komt.

GEBREK AAN GEZAGHEBBENDHEID

Mijn vierde en laatste bezwaar tegen de gangbare onderzoekspraktijk voert voort uit de voorgaande. De gangbare onderzoekspraktijk levert mijns inziens te weinig gezaghebbende resultaten op. Omdat het onderzoek vaak lokaal is, met kleine steekproeven werkt en beoefend wordt onder huis-industriële omstandigheden, komen er maar weinig resultaten uit waarvan de buitenwacht met recht kan zeggen: "Ja, daar kunnen we echt op varen." We moeten als universitaire sociologen niet wegsteken dat we er op dit punt niet goed voorstaan. Wie in Nederland op zoek is naar gezaghebbende gegevens, zal in eerste instantie niet bij universitaire sociologen aankloppen, maar zal dat pas veel later -- zomete nooit -- doen. Gezaghebbende gegevens worden in Nederland in eerste instantie geleverd door het Centraal Bureau voor de Statistiek en in tweede instantie door buiten-universitaire onderzoeksbureaus als het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. En wanneer men het daar niet in huis heeft, is er eerst nog een *range* van sociaal-wetenschappelijke onderzoeks- en adviesbureaus, alvorens men zich tot de universitaire sociologie wendt om levering van kennis en inzicht. Ook dat vind ik een zorgwekkende omstandigheid.

VOORLOPIGE CONCLUSIE

Zoals U al voelde aankomen: de eisen die het uitvoeren en bijtijds afronden van eenpersoons-onderzoeksprojecten stelt, staan in spanning met wat men zou willen als men criteria van reikwijdte, efficiëntie, controleerbaarheid en gezaghebbendheid zou volgen. Laat ik nog eens puntsgewijs formuleren waar we echt op uit zouden moeten zijn.

Ten eerste zouden onderzoeksprojecten niet losstaand van elkaar gegeneerd moeten worden en het belangrijkste criterium om probleemstellingen te beoordelen moet niet zijn wat het nieuwe eraan is, maar hoe het past binnen en volgt op het oude, de bestaande traditie van onderzoek. Daar hoort mijns inziens een flinke portie continuering, controle en replicatie van eerder onderzoek bij.

Mijn tweede stelling is dat de onderzoeksprobleemstellingen veel explicieter beschrijvend van aard zouden moeten zijn. Een van de gebreken van de huidige kwantitatief gerichte universitaire sociologie is dat zij zich heeft laten terugdringen op dieper liggende, verklarende vraagstellingen en de beschrijving en diagnose van de maatschappelijke werkelijkheid en de daarin spelende problemen aan anderen heeft overgelaten. Mijn stelling is niet dat we verklarende probleemstellingen door beschrijvende moeten vervangen, maar wel dat we weinig publiek zullen houden wanneer we ons alleen op verklaring richten.

Mijn derde stelling is dat de onderzoeksgegevens waarmee we werken sterk van aard zouden moeten veranderen. Ze zouden bij voorkeur grootschalig moeten zijn, rijk in breedte en relevantie en zich moet uitstrekken over langere tijdsperioden. Dat zou vraagstellingen van een grotere reikwijdte mogelijk maken en resultaten met meer gezag opleveren.

En -- nu komt het vierde en belangrijkste punt -- het zouden niet de privédata van de betrokken onderzoeker moeten zijn, maar liever de data van een gemeenschap van onderzoekers. In plaats van de huis-industriële productie dient er een echte werkplaats te komen, waarbij men werkt aan een gezamenlijk product met gebruik van gemeenschappelijke gereedschappen, waartoe ik de data reken. Problemen van efficiëntie en controleerbaarheid zouden een stuk gemakkelijker zijn op te lossen als de data onafhankelijk van de individuele onderzoeker toegankelijk zouden zijn.

Tot zover mijn beoordeling van de gangbare onderzoekspraktijk en mijn beeld van de ideale situatie. Als we nu praktisch redeneren: zouden deze ideale gegevens kunnen bestaan? Mijn antwoord luidt: ja, deze gegevens zouden kunnen bestaan. Sterker nog: een groot deel van deze gegevens bestaat allang, maar de Nederlandse universitaire sociologie heeft weinig tot niets uit te staan met de verzameling ervan en maakt er ook weinig gebruik van. Ter toelichting wijs ik op drie manieren waarop we onszelf kunnen verbeteren. Dat zijn: het intensiever en sneller gebruik maken van beschikbare overheidsgegevens, het gemeenschappelijk verzamelen van data en het vaker kiezen van secundaire analyse als onderzoeksdesign.

BESCHIKBARE DATA

De eerste verbetering zou zijn meer gebruik te maken van bestaande overheidsdata. We kennen in Nederland twee overheidsinstanties die datasets bijeenbrengen die tot op grote hoogte aan de hierboven geformuleerde criteria voldoen: het Centraal Bureau voor de Statistiek (het CBS) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (het SCP). Grootschalige databestanden met voor sociologen relevante gegevens zijn onder meer het Leefsituatie-onderzoek, Consumentenonderzoek, de Enquête Beroepsbevolking

(voorheen de Arbeidskrachtentellingen), die door het CBS worden onderhouden en het Aanvullend Voorzieningengebruikonderzoek, het Culturele Veranderingenonderzoek en het Tijdsbestedingsonderzoek die door het SCP worden gedaan. Het is juist het gebruik van deze gegevens die aan instanties als het CBS en het SCP gezag verlenen wanneer ze uitspraken doen over de Nederlandse samenleving, het gezag waarvan ik meen dat we het aan de universiteiten zo ontberen.

Ik wijs er in het voorbijgaan op dat het hier gaat om periodiek herhaalde onderzoeken, die door het CBS en SCP met jaarlijkse, tweejaarlijkse of andere frequentie worden gehouden. Met andere woorden, ze voldoen aan een van de hiervoor aangegeven criteria, namelijk dat ze het mogelijk maken langjarige sociale veranderingen op te sporen. Anders dan universitaire wetenschappers zijn deze buiten-universitaire instanties er bij uitstek op uit om hun vraagstellingen vast te houden en ze komen aldus tot periodiek gerepliceerd onderzoek. Het is paradoxaal: alleen wanneer men niet wordt voortgedreven door het streven naar nieuwe vraagstellingen, maar consequent aan de oude vasthoudt, is men in staat vraagstellingen over het nieuwe te beantwoorden.

Nu wil ik niet beweren dat de sociologie helemaal uit de voeten zou kunnen met de gegevens uit SCP- en CBS-onderzoeken, maar het is duidelijk dat een veelvuldiger en sneller gebruik van deze gegevens de universitaire sociologie op een hoger plan zou kunnen brengen. De genoemde databestanden vormen de belangrijkste bronnen van statistische informatie over de Nederlandse bevolking en daarom zouden we ze op de universiteit binnen onmiddellijk handbereik moeten hebben en intensief moeten gebruiken. Indien onderzoeksvragen al niet vanuit deze gezaghebbende databestanden zelf beantwoord kunnen worden, dan zouden de onderzoeksvragen toch op basis van beschrijvende informatie uit deze databestanden moeten worden geformuleerd.

TOEGANKELIJKHEID VAN CBS- EN SCP-BESTANDEN

Mijn stellingname op dit punt veronderstelt dat de gegevens die verzameld worden door het CBS en het SCP ook toegankelijk zijn voor ons, universitaire sociologen. Nu is die toegankelijkheid van deze bestanden een hoofdstuk apart, waaraan ik graag een paar afzonderlijke opmerkingen wil wijden.

De moeilijkste situatie is die rondom het CBS, veruit de grootste verzamelaar en bewerker van statistische gegevens in ons land. Zij kwijt zich daarbij uitermate degelijk van haar taak als privacybeschermer. In een recente publicatie, waarin het CBS aan het algemeen publiek uitlegt waar de organisatie voor staat, is de kwestie van privacybescherming een hoofdthema. Men beklemtoont daarbij dat er strengere maatstaven worden aangelegd dan volgens de Wet Persoonsregistratie vereist is en men zegt daarmee geen woord teveel.^[2] In de praktijk betekent de privacybescherming van het CBS een enorme klap voor de bruikbaarheid van de gegevens. In principe is het CBS namelijk alleen bereid om bestanden ter beschikking te geven, waarin individuele waarnemingen niet meer herkenbaar zijn. Een CBS bestand dat algemeen toegankelijk is, bevat daarom nauwelijks nog gedetailleerde demografische gegevens. Dit gebrek aan detail maakt het werken met de gegevens niet onmogelijk, maar wel onaangenaam. Als alternatief biedt het CBS mogelijkheden aan om de beschikbare gegevens bij haar in huis te komen bewerken; dat is op het oog een genereus alternatief, maar niet echt een vervanging voor algemene toegankelijkheid.

[2] Centraal Bureau voor de Statistiek, "(...aldus blijkt uit cijfers van het CBS) De tien meest gestelde vragen over het CBS". Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek. Hierin wordt gezegd: "Het CBS gaat zelfs zo ver dat uit een combinatie van gegevens geen individuele informatie kan worden afgeleid. In de dagelijkse praktijk gelden dan ook strengere regels dan bijvoorbeeld de Wet persoonsregistraties vereist." (p. 17)

De privacybescherming van het CBS gaat echter samen met een beleidslijn die ik veel desastreuzer acht voor datagebruik: de data kosten geld. Databestanden kunnen bij het CBS worden aangeschaft voor niet onaanzienlijke sommen, enige tienduizenden guldens, nadat zij eerst ten behoeve van privacybescherming zijn bewerkt. Ik acht dit verhandelen van statistische informatie nog veel schadelijker voor het gebruik ervan dan de privacybescherming. Wanneer er namelijk geld mee gemoeid is, betekent dit dat een groot deel van het potentiële universitaire gebruik onmiddellijk is buitengesloten. Dit gebruik is namelijk incidenteel of in onderwijssituaties, buiten de geplande projectlijnen. Wanneer men ook voor zulk incidenteel gebruik flink geld moet neerleggen, krijg je zelfs niet de kans om in de data geïnteresseerd te raken. De prijspolitiek van het CBS betekent ook dat men data niet mag doorspelen aan anderen (ook niet binnen dezelfde onderzoekswerkplaats) en dat is nu eenmaal de gemakkelijkste manier waarop informatie zich verspreidt.

Het is misschien overbodig, maar wellicht toch wel nuttig om op te merken dat deze prijspolitiek wat betreft de universiteiten in het geheel niet tot extra overheidsinkomsten leidt. De universitaire gebruikers van de data die de prijzen kunnen betalen, zullen dit immers maar zelden doen uit de erfenis van oma, of via een hoofdelijke omslag over de studenten die van de gegevens gebruik maken. Integendeel, al deze gelden zullen komen uit subsidies die diezelfde overheid aan de onderzoekers heeft toegekend. De prijspolitiek van het CBS leidt mijns inziens slechts tot het rondpompen van geld binnen het overheidscircuit en daarbij overigens tot inactiviteit en papierwinkels.

Ook in het voorbijgaan wijs ik erop dat de nu gebruikelijke omgang met CBS-gegevens in strijd is met de hierboven geformuleerde eis van controleerbaarheid.

Wanneer een onderzoeker gebruik maakt van CBS-gegevens onder een voor zijn of haar project gesloten contract, zal het moeilijk zijn voor een ander om dezelfde gegevens te pakken te krijgen en simpelweg de analyse te herhalen. En dan spreek ik nog niet eens over de *incentive* voor de betrokken onderzoeker: wie wil er de aanschaffkosten voor een CBS databestand bedragen, alleen om eens te kijken of een pas verschenen artikel wel deugt? Het lijken kleine dingen, maar ze beschadigen wel het hart van de empirische wetenschapsbeoefening.

De situatie ligt aanzienlijk gunstiger bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze instantie is minder behoudend met haar gegevens. Terwijl het CBS in de afgelopen tien jaar nog nauwelijks een databestand voor algemeen gebruik ter archivering heeft afgestaan, levert het SCP regelmatig haar bestanden aan het Steinmetzarchief, bijvoorbeeld die van het vierjaarlijkse Aanvullend Voorzieningengebruikonderzoek en het vijfjaarlijkse Tijdsbestedingsonderzoek. Maar ook hier is sprake van embargo's en vertraging. De gegevens van het Tijdsbestedingsonderzoek worden momenteel bijvoorbeeld drie jaar onder embargo gehouden zonder dat universitaire onderzoekers erbij kunnen. Ook hier heeft dat een financiële achtergrond.

Hoewel het SCP wat betreft dataverspreiding in mijn ogen een lofwaardiger politiek voert dan het CBS, is tegelijkertijd de stelling gerechtvaardigd dat het SCP een veel gevaarlijker concurrent voor de universitaire sociologie is dan het CBS. Het CBS beperkt zich tot het verzamelen en publiceren van gegevens en onthoudt zich grotendeels van sociaal-wetenschappelijke commentaar. Het SCP beweegt zich daarentegen onmiddellijk op het terrein van de universitaire wetenschappers en doet dit op een bewonderenswaardig goede wijze. Enigszins zwartgallig geformuleerd zou men kunnen zeggen dat het SCP voortdurend de kaas van onze boterhammen eet en ons de korsten voor consumptie aanbiedt wanneer die al flink uitgedroogd zijn. Dat is

iets waar ik mij als Nederlands staatsburger weinig zorgen over maak, maar als universitair werknemer des te meer en wat me als net benoemde hoogleraar sociologie in staat van alarm brengt.

Nu gaat het niet aan te roepen dat het zo niet kan en zo niet mag. Als de Nederlandse universitaire sociologie lijdt aan gebrek aan gezag en activiteit, doordat het SCP en het CBS haar de wind uit de zeilen hebben genomen, dan kunnen we dat alleen maar redresseren door te laten zien dat we zelf wat voorstellen in het verzamelen en analyseren van data. Mijn stelling is dat de universiteiten de concurrentie met deze overheidsinstanties inderdaad moeten aangaan, maar wel op termen van inhoud en resultaten.

GECONCENTREERDE DATAVERZAMELING

Nu mijn tweede antwoord op de vraag hoe we een meer ideale omgang met data kunnen realiseren. Ook dit tweede antwoord gaat er vanuit dat we de schuld niet bij anderen moet zoeken, maar eerst de hand in eigen boezem moet steken. Het antwoord luidt dat wij universitaire sociologen zeer goed in staat zijn om meer gezaghebbende data zèlf te verzamelen, wanneer we maar onze onderzoeksinitiatieven zouden bundelen en meer bereid zouden zijn onze inspanningen in grootschaliger ondernemingen te concentreren.

In dit verband wil ik wijzen op het kennelijke succes van onze buitenlandse collega's bij dit type initiatieven. In veel opzichten is de Amerikaanse General Social Survey (GSS) het beste voorbeeld van wat me voor ogen staat. Deze in 1972 begonnen jaarlijks herhaalde reeks van enquêtes wordt verzameld onder de directie van

universitaire sociologen, die weer onder regie van een raad van vertegenwoordigers van de gehele universitaire discipline vallen. De verzamelde data -- grotendeels gefinancierd door de National Science Foundation -- hebben een voorbeeldige kwaliteit en zijn een gezaghebbende bron voor de beschrijving van kenmerken van de Amerikaanse bevolking en de trends daarin. Een van de beginselen van de GSS is dat de gegevens onmiddellijk en zonder verdere kosten ter beschikking staan voor wetenschappelijk gebruik. In de beschrijving van de GSS documentatie wordt de gebruiker zelfs aangemoedigd om de data aan anderen door te geven en deze documentatie te kopiëren^[3]. In alle opzichten vormt deze beleidslijn een contrast met de in ons land in de sociologie gebruikelijke gang van zaken.

De impact van deze beleidslijn is overweldigend. Over de GSS data zijn inmiddels vele honderden papers en artikelen geschreven en ongetwijfeld is het feitelijk gebruik van de gegevens een veelvoud. Waar men ook gaat aan Amerikaanse universiteiten -- en trouwens ook elders --, altijd zijn de GSS data voor gebruik ter beschikking en worden zij veelvuldig (onder meer in het onderwijs) gebruikt. Vlak ook de indirecte effecten van een instelling als de GSS niet uit. Die bestaan er bijvoorbeeld uit dat de onderzoeksprocedures zoals gevolgd in de GSS een codificatie vormen van goed onderzoek, waarmee velen, vaak al in hun opleiding, op de meest directe wijze in aanraking worden gebracht.

Soortgelijke surveyreeksen bestaan sinds 1973 in het Verenigd Koninkrijk (de General Household Survey) en sinds 1976 in de Bondsrepubliek (de Zumbus en Allbus Surveys). Evenals bij de GSS gaat het hierbij om periodieke grootschalige surveys, waarvan de inhoud gevoed wordt door vraagstellingen vanuit de academische

[3] General Social Surveys, 1972-1985: Cumulative Codebook. Storrs CT: The Roper Center: p. ii.

discipline. Qua inhoud zijn deze surveys zelfs nog wel aantrekkelijker als voorbeeld dan de GSS, maar de wijze waarop de data ter beschikking worden gesteld is weer wat minder voorbeeldig dan in Amerika. Hoe dan ook, ik wijs U er expliciet op dat deze initiatieven al meer dan twintig jaar in gang zijn; dat is dus de achterstand die we op dit moment als Nederlandse sociologie hebben.

De Nederlandse sociologie heeft tot op heden weinig initiatieven ontplooid om op het gebied van dataverzameling volwaardig mee te doen, ook in vergelijking met collega-wetenschappen hier te lande. Ik wijs erop dat een belerende discipline als de politicologie er wel in slaagt om zich als dataverzamelaar te doen gelden. De serie Nationale Kiezersonderzoeken is al in 1970 begonnen en vormt voor universitaire en buiten-universitaire politicologen het centrale referentiepunt. Wie wat wil weten over de structuur van het Nederlandse electoraat is grotendeels op deze data aangewezen en op geen andere. Niet alles aan deze NKO's is mooi, maar één basisprincipe van empirische wetenschapsbeoefening zoals die mij voor ogen staat, is ermee gerealiseerd: men beschikt over een gemeenschappelijke database, waarop iedere politicoloog zich zal moeten beroepen bij empirische kwesties. En dat levert een gemeenschappelijke oriëntatie op.

SECUNDAIRE ANALYSE

Nu de derde manier waarop de Nederlandse sociologie haar omgang met data mijns inziens zou kunnen verbeteren: dat is door aanzienlijk vaker gebruik te maken van bestaande data, ook als die al wat langer geleden verzameld zijn. Opnieuw kan ik hier wijzen op buitenlandse voorbeelden, in het bijzonder op de Amerikaanse. Wie de belangrijke tijdschriften aldaar inziet, merkt al gauw op dat het overgrote deel van de

gerapporteerde onderzoeken zijn uitgevoerd op door anderen verzamelde gegevens. In Nederland is de secundaire analyse ook niet onpopulair, maar toch minder vanzelfsprekend dan in de Verenigde Staten. Opnieuw zie ik hier een verband met de originaliteitsdwang die het universitaire onderzoek beheerst.

Ik acht secundaire analyse, om te beginnen van CBS en SCP gegevens, maar ook van door anderen verzamelde gegevens, juist van grote betekenis en niet alleen vanwege het voor de hand liggende feit dat het opnieuw uitbaten van reeds beschikbare gegevens efficiënter is dan opnieuw gegevens te verzamelen. In dit verband zou ik willen betogen dat een nieuwe conclusie gewonnen uit bestaande gegevens een belangrijker bijdrage aan de wetenschap betekent dan een nieuwe conclusie gewonnen uit nieuw verzamelde gegevens, -- in het bijzonder als die gegevens in eigen beheer verzameld zijn. Herbewerking van bestaande gegevens betekent immers per definitie dat men aansluit bij de reeds ontwikkelde traditie van onderzoek en de eigen bevindingen legt naast, of bovenop de bevindingen die eerder uit dezelfde data naar voren zijn gekomen. De controleerbaarheid van de bewerkingen, zowel voor anderen als voor de onderzoeker zelf, neemt daarmee aanzienlijk toe.

Maar er is nog een reden waarom secundaire analyses van bestaande data een veel grotere rol in de empirische sociologiebeoefening zouden moeten spelen. Uit heranalyse van databestanden -- en dan bedoel ik meerdere, zonet een veelheid van databestanden -- komen niet alleen betrouwbaardere conclusies naar voren, er kunnen vooral ook nieuwe conclusies uit naar voren komen, in het bijzonder over sociale veranderingsprocessen. Zoals eerder betoogd, verlopen zulke processen doorgaans langzaam en kunnen zij daarom moeilijk vanachter het venster van één dataverzameling worden opgemerkt. We moeten zo te werk gaan dat we een reeks van vensters op onze sociale wereld hebben en de enige manier om dat voor elkaar te

krijgen is gestadig door te werken aan het aaneenrijgen van data uit eerdere onderzoeken en daaraan ons eigen steentje bij te dragen.

CONCLUSIE

Kort samengevat: het zal U duidelijk zijn dat ik meen dat de omgang met empirische gegevens in de Nederlandse universitaire sociologie lijdt aan geringe reikwijdte, inefficiëntie, slechte controleerbaarheid en weinig gezaghebbend is. Mij staat als ideaal voor ogen dat de empirische data van hoge kwaliteit en grootschalig zijn en het focus van een gemeenschap van wetenschapsbeoefenaren vormen. Het is mij eigenlijk best dat we allemaal aan verschillende problemen werken en verschillende theoretische perspectieven hanteren. Maar wat we in ieder geval gemeenschappelijk zouden moeten hebben, zijn de feiten en dat is waar de data voor staan. Dat zou kunnen gebeuren door zulke data in gezamenlijkheid te verzamelen, beter gebruik te maken van SCP- en CBS-gegevens en aanzienlijk meer gebruik te maken van secundaire analyses.

Welke beleidslijnen heb ik U nu voor te stellen om deze feilen in de omgang met empirische gegevens te bestrijden?

Laat ik beginnen bij het punt van intensief gebruik en hergebruik van bestaande gegevens. We hebben in Nederland het geluk dat we beschikken over een goed functionerend en internationaal uitstekend gesitueerd data-archief, het Steinmetzarchief. Dat archief neemt in mijn ogen in onze onderzoeksactiviteiten niet de plaats in die het toekomt. Aan de ene kant gaan we niet serieus genoeg om met het archief in onze functie van toeleveranciers van haar gegevens, aan de andere kant

maken we niet intensief genoeg gebruik van de mogelijkheden die het archief ons biedt. Gelukkig maakt de informatisering het goed mogelijk om sneller dan vroeger kennis te nemen van gearchiveerde databestanden en hun inhoud. Toch meen ik dat het concept van een nationaal data-archief in zekere opzichten aan herziening toe is en moet worden uitgebreid met locale vertakkingen. Zoals universiteiten ook niet tevreden zouden zijn met één landelijke bibliotheek, waarbij iedereen na raadpleging van de catalogus op aanvraag boeken kan lenen, zo is ook een nationaal data-archief onvoldoende, willen we de data tot centrum van empirisch onderzoek maken. Een uitbouw van de Steinmetzfaciliteit naar het locale niveau is dan ook een van de voornemens die ik hier voor ogen heb.

Een van de manieren waarop sociaal-wetenschappelijke onderzoekers de kwaliteit van elkaars wetenschapsbeoefening zouden kunnen bevorderen, is door hun onderzoeksgegevens sneller in het openbaar archief te deponeren. Maar zoals gezegd, bestaat er onder onderzoekers maar weinig aandrang om dit snel te doen. Ik ben er een voorstander van dat op dit punt striktere regels worden gehanteerd en dat is met name mogelijk ingeval de dataverzameling door anderen gefinancierd wordt. De Amerikaanse National Science Foundation heeft de moeilijkheden onderkent en hanteert de regel dat door haar gefinancierde data niet langer privébezit kunnen zijn dan twee jaar na afloop van het veldwerk.^[4] Het lijkt me een goed idee wanneer NWO en andere instanties die regel overnemen.

Op dit punt wil ik nog een nadere aanbeveling doen. Onderzoekers die zelf data verzamelen zouden deze niet als een investering voor hun eigen toekomstig onderzoek moeten zien, maar als een resultaat, niet ongelijk aan een publikatie. Dat wil zeggen,

[4] Persoonlijke mededeling Donald J. Treiman.

de opbrengst van een project bestaat mede uit de openbaar toegankelijke data, in de vorm van de gegevens en de bijbehorende documentatie, compleet met auteursnaam en referentie. Het project en de onderzoekers dienen mede beoordeeld te worden op basis van de door hen opgeleverde data. Deze data moeten daarom serieus en met auteursnaam geciteerd worden en zijn een volwaardig item op iemands curriculum vitae. Alleen wanneer we er met zijn allen op die manier mee omgaan, hebben we een kans dat gegevens ook inderdaad beschouwd zullen worden als een publikatie en het succes ervan zal worden afgemeten aan het gebruik ervan door anderen.

Ten tweede: naar ik hoop, zal het in de toekomst ook mogelijk zijn op grotere schaal gebruik te maken van SCP en met name CBS gegevens dan in de afgelopen tien jaren het geval geweest is. Ik heb opgemerkt dat een deel van de door mij gewenste gegevens in Nederland wel aanwezig is, maar om principiële en financiële redenen niet ter beschikking staat voor analyses door universitaire onderzoekers. De constatering dat hier sprake is van onderbenutting lijkt me triviaal, evenals het feit dat initiatieven om dezelfde data alsnog binnen universitair onderzoek te verzamelen eigenlijk rechtstreekse verspilling zijn. Dat zij zo, maar daarmee is ons probleem niet opgelost. Een oplossing kan alleen gevonden worden als het klimaat omtrent de openbaarheid van statistische gegevens zich wijzigt. En op dat punt, zo is mijn overtuiging, moeten we ook als universitaire discipline wat doen, namelijk door via ons werk aan te tonen dat statistische gegevens en daarop berustende kennis van belang zijn voor het welzijn van de Nederlandse bevolking. We moeten de betekenis van ons vak in propagandistische zin uitdragen. Daarom ook moeten we als universitaire sociologen bereid zijn om -- in samenwerking of in concurrentie -- de probleemvelden te betreden die we aan het SCP, het CBS en anderen hebben prijsgegeven. Daarom moeten we met name de beschrijvende probleemstellingen niet uit de weg gaan. Als universitaire sociologen claims hebben dat zij verklaringen voor

maatschappelijke verschijnselen kunnen bieden, dan zullen ze toch eerst moeten laten zien dat zij deze verschijnselen adequaat kunnen beschrijven.

Ten slotte: natuurlijk kunnen niet alle probleemstellingen met secundaire data worden beantwoord. Wanneer gegevens -- zoals bij het CBS en het SCP -- zonder leidend theoretisch gezichtspunt worden verzameld, vallen zij vlakker en gemengder uit dan het geval is wanneer theoretisch gestuurde onderzoekers de vraagstellingen verzinnen. Universitaire sociologen dienen daarom ook hun eigen gegevens te verzamelen. Maar, zo wil ik bepleiten, ze dienen dit vaker dan nu het geval is, te doen in vereniging en met bijeenleggen van de individueel beschikbare fondsen. Dataverzameling dient bij uitstek een gedeelde verantwoordelijkheid te zijn en als gevolg daarvan zal data-analyse ook meer een gedeelde onderneming worden. Daarbij is niet alleen de wetenschap als collectieve onderneming gebaat, maar tenslotte ook de individuele onderzoekers zelf, omdat zij dan beschikken over meer gezaghebbende bronnen. Ook op dit punt ben ik voornemens eerder gestarte initiatieven voort te zetten en uit te breiden.

CODA

Hiermee ben ik aan het einde van mijn college van vandaag gekomen. Het is een programmatisch verhaal geweest, dat om verdere uitwerking in woord, maar vooral in daad vraagt. Ik neem mij voor om -- zonder dat ik daarbij de overige onderdelen van mijn taak zal veronachtzamen -- de door mij voorgestane beleidslijnen waar mogelijk met inzet en bezonnenheid te bevorderen. Ik hoop dat ik daarbij op de steun en samenwerking van mijn collega's in Utrecht en in den lande mag rekenen en dat het mogelijk zal blijken om ook instanties en personen die buiten het universitaire onderzoeksgebeuren staan van het belang van een goede datavoorziening voor de universiteiten te overtuigen. Bovenal hoop ik dat het inzicht zal doorbreken dat onze open, democratische samenleving uiteindelijk weinig gebaat is bij geheimhouding van informatie, maar juist uit moet zijn op een informatievoorziening waarbij statistische gegevens van hoge kwaliteit algemeen toegankelijk zijn en wetenschap op controleerbare wijze kan worden beoefend.

Gaarne wil ik tot besluit van deze rede mijn dank uitbrengen aan instellingen en personen die ertoe hebben bijgedragen dat ik vandaag op deze plek mag staan.

Laat ik beginnen bij de locale context. Met deze functie kom ik terug in een omgeving waarin ik een groot deel van mijn sociologische training en socialisatie heb ondergaan. Op wondere wijze is de Utrechtse sociologie teruggekeerd tot een formatie die bij aanvang van mijn studie als de sectie A2 (zulks in contrast met de sectie A13 - ik leg U graag nog eens uit hoe deze nummering tot stand was gekomen) bekend stond. Via de Vakgroep Theorie en Methodologie van de Sociologie, de Vakgroep Theoretische Sociologie en Methodenleer en de Vakgroep Empirisch-Theoretische Sociologie zijn we nu terecht gekomen op een formatie die zich met de naam

Vakgroep Sociologie mag toeien. Bij alle verwickelingen en personele verschuivingen zijn twee elementen constant gebleven.

Eén constante is in mijn ogen een oriëntatie op de sociologie als discipline, met haar eigen tradities en organen, in het bijzonder in internationaal opzicht en haar eigen probleemstellingen en probleemoplossingen. Met U allen deel ik een diepe waardering voor interdisciplinaire en multidisciplinaire probleemstellingen, maar mijnerzijds blijf ik de mening toegedaan dat deze het best beantwoord worden wanneer zij worden aangevat vanuit een disciplinaire uitvalshoek. De Utrechtse Vakgroep Sociologie heeft in het verleden herhaaldelijk de aandrang weerstaan om het disciplinaire standpunt op te geven en ik prijs me gelukkig dat ze dat gedaan heeft.

Een tweede constante in de Utrechtse sociologiebeoefening is steeds geweest dat men een integratie van theorie en methoden en van empirie en theorie heeft voorgestaan en gerealiseerd. In een vak waarin de onderzoeksmatige en methodologische kant van de onderneming steeds de neiging heeft zijn eigen wegen te zoeken, beschouw ik het bijhouden van deze elementen als een bijzonder waardevolle instelling en een waaraan ik het mijne toe wil bijdragen. Vandaag heb ik mij aan de empirische kant van deze onderneming opgesteld. Maar laat men mij niet misverstaan: de meerwaarde van de Utrechtse sociologie zit in de ontwikkeling en consequente toepassing van verklarende theorieën in sociologisch onderzoek.

Een apart woord wil ik graag wijden aan mijn collega's van de Vakgroep Sociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Ik heb slechts twee en half jaar in Uw midden mogen verkeren en dat was voor de betrokken functie wel wat kort. Ik wil me graag voor mijn spoedige vertrek verontschuldigen, maar ik weet dat U de redenen ervoor zult billijken. Ik denk dat ik mijn verontschuldigen geen betere vorm kan

geven dan door erop te wijzen hoeveel ik van de Nijmeegse sociologiebeoefening in die korte tijd heb opgestoken. De ingewijden onder U zullen in mijn voorstellen vandaag een behoorlijke portie Nijmeegse sociologie herkend hebben. De Katholieke Universiteit heeft in een vroeg stadium het belang van het empirische onderdeel van de empirisch-theoretische sociologie onderkend en daar middelen voor ter beschikking gesteld. De Nijmeegse Vakgroep Sociologie kan daarmee op een wijze functioneren die ik graag de Nederlandse sociologie als zodanig ten voorbeeld stel en die ik hier in Utrecht voor ogen zal blijven houden.

Een tweede context van mijn loopbaan als socioloog wordt gevormd door de nationale, Nederlandse sociologie. Ook in deze context ben ik tal van instanties en personen dank verschuldigd. Heel expliciet wil ik daarbij zijn ten aanzien van het Ministerie van WVC, waar men door het herhaaldelijk verstrekken van onderzoeksopdrachten blijk heeft gegeven het belang en de betekenis te zien van een empirisch-theoretische sociologie. Dat heeft mij in een vroeg stadium voor de sociologie behouden en me vervolgens de mogelijkheden gegeven me als onderzoeker te ontwikkelen.

Een andere nationale organisatie die ik veel dank verschuldigd ben is de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), die mij in het verleden in verschillende vormen ondersteund heeft. Daarnaast ben ik een van haar organen, de Werkgemeenschap Verklarende Sociologie en al zijn leden, zeer dankbaar voor de intellectuele stimulering die zij heeft geboden gedurende een reeks van jaren.

Een van de aantrekkelijke kanten van mijn nieuwe functie is dat ik deel mag uitmaken van de inter-universitaire Onderzoeksschool ICS. Grotendeels buiten mijn schuld heeft zij zich inmiddels de goedkeuring verworven van de Koninklijke Nederlandse

Academie van Wetenschappen. Daarmee is een voorlopige kroon gezet op het streven naar een empirisch-theoretische sociologie en het laat zich merken dat deze erkenning inmiddels niet alleen tot de KNAW beperkt is. Ik zeg met nadruk voorlopige kroon op het werk, want we moeten bij deze gebeurtenis maar niet te lang stil staan. Zoals ik U vandaag heb geschetst, acht ik de situatie van de Nederlandse universitaire sociologie niet in alle opzichten opwekkend en veel van mijn opmerkingen kunnen als onmiddellijke actiepunten voor het ICS worden opgevat. Er staat ons nog een zware opgave te wachten het behaalde resultaat uit te bouwen tot een nationaal en internationaal gezaghebbende sociologie. Niettemin, de staf en aio's van het ICS wil ik bedanken voor het intellectuele klimaat dat zij bieden.

Een derde context voor mijn sociologiebeoefening is bij uitstek de internationale sociologie en ik ben er vandaag dankbaar voor een aantal van mijn internationale collega's bij deze gelegenheid te mogen begroeten. In 1982 kwam ik op het turbulente Wereld Sociologie Congres in Mexico City in een zaal terecht, waar nou eens niet protesterende studenten om een vertaling in het Spaans kwamen vragen, de aangekondigde onderdelen gewoon doorgingen en na een presentatie niet geapplaudisseerd werd maar scherpe vragen kwamen. Ik vond het een verademing. Twaalf jaar na dato is het me pas duidelijk geworden hoeveel deze *Research Committee on Social Stratification* voor mijn wetenschappelijke ontwikkeling betekent en ik wil deze groep internationale collega's daarvoor dankzeggen.

Na de lokale, nationale en internationale contexten wil ik deze dankzegging afsluiten op het persoonlijke vlak. Met opzet heb ik de institutionele contexten voorop gezet, omdat zij in mijn ogen de belangrijkste contexten zijn. Maar dat neemt niet weg dat deze contexten door personen gevormd worden. Zij allen zijn belangrijk, maar sommigen meer dan anderen. Internationaal wil ik met name Donald Treiman, hier

aanwezig, dankzeggen voor zijn niet aflatende stimulansen, gezelschap en gastvrijheid. Onze vaste grap is dat hij mijn secretaresse is en ik zijn onderzoeksassistent. Met andere woorden, in onze samenwerking ontbreekt een leidinggevende onderzoeker. Op die basis moet het mogelijk zijn het nog lange tijd samen vol te houden.

Don, this one is for you. I have concluded my lecture on the use of data and have included many philosophies of data use that you and I have discussed over the past few years. I want to thank you for your great collegiality and intellectual stimulation, that have no doubt promoted my career up to this date and occasion.

Binnen de nationale en lokale context wil ik voor allen Wout Ultee noemen als mijn belangrijkste sociologische leidsman. Vanaf het moment dat hij mijn tweedejaars werkgroep binnenstapte, heeft hij mij volgestopt met ideeën en initiatieven en ik hoop dat hij in mijn betoog vandaag nog de vruchten herkend heeft.

Binnen de lokale Utrechtse context wil ik in het bijzonder Frits Tazelaar en Reinhard Wippler bedanken als de personen die mijn komst hier het meest direct hebben bevorderd. In Reinhard heb ik steeds bewonderd de lange termijn perspectieven die hij op de ontwikkeling van de sociologie als discipline en als lokale en nationale onderneming heeft. Frits wil ik in het bijzonder bedanken voor het feit dat hij zich zo heeft ingespannen om mijn komst hierheen mogelijk te maken en mij als '*collega proximus*' (het is een wat ouderwets woord, maar dat is het toch) aan te trekken, juist om samen die lange termijn vorm te geven.

U allen die ik niet met name heb kunnen noemen, denk niet dat ondankbaarheid mijn drijfveer is. Bestuurders, collega's, medewerkers, aio's, oio's en studenten, vrienden en

familieleden, U allen ben ik dankbaar voor wat U mij in leven en wetenschap hebt geboden.

Ik heb gezegd.